অধ্যায় ৯ ভাৰতীয় সমাজৰ অৰ্থনীতি

অধ্যায় গাঁথনি

৯.১ উদ্দেশ্য

৯.২ পৰিচয়

৯.৩ অৰ্থনীতি আৰু ইয়াৰ প্ৰকাৰ

৯.৩.১ পৰম্পৰাগত অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা আৰু ইয়াৰ বৈশিষ্ট্য

৯.৩.২ নিয়ন্ত্ৰিত অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা আৰু ইয়াৰ বৈশিষ্ট্য

৯.৩.৩ বজাৰকেন্দ্ৰিক অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা আৰু ইয়াৰ বৈশিষ্ট্য

৯.৩.৪ মিশ্ৰিত অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা আৰু ইয়াৰ বৈশিষ্ট্য

৯.৪ স্বাধীনতাৰ পূৰ্বৰ ভাৰতৰ অৰ্থনীতি

৯.৫ স্বাধীনোত্তৰ কালৰ ভাৰতীয় অৰ্থনীতি

৯.৬ নতুন অৰ্থনৈতিক আঁচনি

৯.৬.১ উদাৰীকৰণ

৯.৬.২ ভাৰতত উদাৰীকৰণ

৯.৬.৩ গোলকীকৰণ

৯.৬.৪ ব্যক্তিগতকৰণ

৯.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

৯.৮ অধিক জানিবলৈ

৯.৯ অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ

৯.১০ আৰ্হি প্ৰশ্ন

৯.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনি—

- আপুনিও অৰ্থনীতিৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ সমূহ বুজিব পাৰিব
- ভাৰতীয় অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাৰ সন্দৰ্ভত আলোচনা কৰিব পাৰিব।
- উদাৰীকৰণ, গোলকীকৰণ আৰু ব্যক্তিগতকৰণৰ দৰে নতুন অৰ্থনীতিৰ অৱধাৰণাৰ বিষয়ে জানিব পাৰিব

৯.২ পৰিচয়

আমি যদি নিয়মীয়াকৈ আমাৰ চৌপাশে নিৰীক্ষণ কৰো তেনেহলে কেতবোৰ আদান প্ৰদান আমাৰ চকুত পৰে। উদাহৰণস্বৰূপে এখন বজাৰ যদি আপুনি ভ্ৰমণ কৰেতেনেহলে আপুনি

দেখা পাব বিক্রেতাই লৈ অহা কেতবোৰ সামগ্রী ক্রেতাই টকাৰ বিনিময়ত ক্রয় কৰাৰ দৃশ্য। এনেধৰণৰ আদান প্রদান মানুহে খাদ্য, পানী আৰু আশ্রয়ৰ সন্ধানত ইঠাইৰ পৰা সিঠাইলৈ গৈ সমাজ পাতি বাস কৰাৰ দিনৰে পৰা চলি আহিছে। অৰ্থনৈতিক প্রক্রিয়া প্রথমবাৰ সৃষ্টি এনেদৰে হৈছিল।

৯.৩ অৰ্থনীতি কি আৰু বিভিন্ন প্রকাৰৰ অৰ্থনীতি

সংজ্ঞা অনুসৰি অৰ্থনীতি হৈছে সংস্থা আৰু সংগঠনৰ এনে এক ব্যৱস্থা যিয়ে সমাজত সামগ্রী আৰু সেৱাৰ উৎপাদন আৰু বিতৰণৰ ক্ষেত্রত হয় সহায় কৰে অথবা এক ভূমিকা লয়। বিশ্বত সাধাণতে চাৰিধৰণৰ অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা আছে। এইকেইটা হৈছে ক) পৰম্পৰাগতঅৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা, খ) নিয়ন্ত্রিত অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা, গ) বজাৰ অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা আৰু ঘ) মিশ্রিত অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা।

৯.৩.১ পৰম্পৰাগত অৰ্থনীতি

পৰম্পৰাগত অৰ্থনীতি হৈছে ৰীতি, ইতিহাস আৰু সময়সাপেক্ষে বিশ্বাসৰ ওপৰত আধাৰিত এক ব্যৱস্থা। ইয়াত উৎপাদন আৰু বিতৰণ সংক্রান্তীয় অৰ্থনৈতিক সিদ্ধান্তসমূহ পৰম্পৰাৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গ্রহণ কৰা হয়। পৰম্পৰাগত অৰ্থনীতিৰ কেইটামান বিশেষ বৈশিষ্ট্য হৈছে—

- পৰম্পৰাগত অৰ্থনীতি পৰিয়াল আৰু সম্প্রদায়ৰ মাজত কেন্দ্রীভূত। দৈনন্দিন কার্যাৱলী আৰু অৰ্থনৈতিক সিদ্ধান্তৰ ক্ষেত্রত জ্যেষ্ঠজনৰ অভিজ্ঞতাক পথ প্রদর্শকৰূপে গ্রহণ কৰা হয়।
- আদিম সমাজ আৰু চিকাৰী আৰু সংগ্রহকাৰী থকা সমাজত এই অৰ্থনীতিৰ প্রচলন আছে।
- অধিকাংশ ক্ষেত্রতে পৰম্পৰাগত অৰ্থনীতিয়ে প্রয়োজন অনুসৰি উৎপাদনতহে গুৰুত্ব দিয়ে যাৰ ফলত অতিৰিক্তঅংশ কমেইহে ৰৈ যোৱা দেখা যায়।
- পৰম্পৰাগত অৰ্থনীতিত বিভিন্ন গোটৰ মাজত বেহা চলে আৰু বিনিময় প্রথাৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া এই ব্যৱস্থাত প্রতিযোগিতাৰ সম্ভাৱনা নাথাকে। উদাহৰণস্বৰূপে চিকাৰ কৰা এটা সমূহে মাছ মৰা এটা সমূহৰ সৈতে খাদ্যৰ বিনিময় কৰে।
- আদিম সমাজ ব্যৱস্থা মানুহে যেতিয়া স্থায়ী বসতি স্থাপন কৰি কৃষিক প্রধান কার্যৰূপে গ্রহণ কৰিলে তেতিয়াই পৰম্পৰাগত অৰ্থনীতিৰ বিৱর্তন ঘটে। অতিৰিক্ত উৎপাদিত খাদ্যসামগ্রীয়ে বাণিজ্যৰ বাট মুকলি কৰিলে আৰুতেতিয়াই ধনৰ সৃষ্টি হ'ল।

৯.৩.২ নিয়ন্ত্রিত অৰ্থনীতি

পৰিৱর্তি সময়ৰ লগে লগেযেতিয়া সমাজৰ বিৱর্তন ঘটিল আৰু চৰকাৰে (ৰাজতন্ত্র

অথবা সাম্ৰাজ্য) নিয়ন্ত্ৰণ কৰা ৰাষ্ট্ৰৰ সৃষ্টি হল, লগে লগে অৰ্থনীতিৰো বিৱৰ্তন ঘটিল। চৰকাৰ গঠন হোৱাৰ লগে লগে অৰ্থনৈতিক সিদ্ধান্তসমূহ কেন্দ্ৰ চৰকাৰে লবলৈ ধৰে। আক্ষৰিক অৰ্থত যেতিয়া সকলো অৰ্থনৈতিক সিদ্ধান্ত কেন্দ্ৰই গ্ৰহণ কৰে সেই অৰ্থনীতিকে নিয়ন্ত্ৰিত অৰ্থনীতি বুলি কোৱা হয়।

নিয়ন্ত্ৰিত অৰ্থনীতিৰ পৰিসৰৰ ভিতৰত, উৎপাদনৰবাবে ব্যৱহাৰ হোৱা ভূমিৰ গৰাকী হৈছে চৰকাৰ। যিসমূহ দেশত মূল্যাৱান সম্পদৰ অধিকাংশ চৰকাৰৰ মালিকানাধীন আৰু চৰকাৰেই ইয়াক নিয়ন্ত্ৰণ কৰে তাতেই এনেধৰণৰ অৰ্থনীতি গঢ়ি উঠে। উদাহৰণস্বৰূপে বৰ্তমানৰ প্ৰেক্ষাপটত চীনে এনেধৰণৰ অৰ্থনীতি অনুসৰণ কৰে। ১৯৯১ চন পৰ্যন্ত ভাৰতে নিয়ন্ত্ৰিত অৰ্থনীতিৰ ব্যৱস্থা অনুসৰণ কৰিছিল। ইয়াৰ পিচতে নব্য অৰ্থনৈতিক উদাৰীকৰণে গা কৰি উঠে। নিয়ন্ত্ৰিত অৰ্থনীতিৰ কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে—

- চৰকাৰে কেন্দ্ৰীয় অৰ্থনৈতিক আঁচনি প্ৰস্তুত কৰে। চৰকাৰে সময়সাপেক্ষে আঁচনি গ্ৰহণ কৰে যেনে দেশৰ প্ৰতিটো অঞ্চল আৰু খণ্ডৰ ক্ষেত্ৰত গ্ৰহণ কৰা পঞ্চবাৰ্ষিক পৰিকল্পনা।
- কেন্দ্ৰীয় আঁচনি অনুসৰি চৰকাৰে সম্পদৰ বিতৰণ কৰে। ইয়াত সৰ্বাধিক দক্ষতাৰে ৰাষ্ট্ৰৰ পুঁজি, শ্ৰম আৰু প্ৰাকৃতিক সম্পদৰ ব্যৱহাৰৰ চেষ্টা কৰা হয়।
- কেন্দ্ৰীয় আঁচনিয়ে কোটা আৰু মূল্য নিয়ন্ত্ৰিত সকলো সেৱা আৰু সামগ্ৰীৰ উৎপাদনৰ অগ্ৰাধিকাৰ নিৰ্ধাৰণ কৰে।
- প্ৰতিৰক্ষা বিকাশৰ ক্ষেত্ৰত এনে অৰ্থনীতিত প্ৰধান গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হয়।
- কেন্দ্ৰীয় আঁচনি বলৱৎ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত চৰকাৰে প্ৰয়োজনীয় আইন, নিয়ম আৰু নিৰ্দেশনা জাৰী কৰে।

৯.৩.৩ বজাৰ অৰ্থনীতি

বজাৰ অৰ্থনীতিক মুক্ত বিপণন অৰ্থনীতি বুলিও কব পাৰি। ব্যক্তি আৰু ব্যৱসায়ৰ আন্তঃসম্পৰ্কৰ ওপৰত আধাৰিত উপভোক্তাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু চাহিদাই এই অৰ্থনীতি নিয়ন্ত্ৰণ কৰে। আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ দৰে বিশ্বৰ উন্নত দেশসমূহত এনেধৰণৰ অৰ্থনীতি দেখিবলৈ পোৱা যায়। বজাৰ অৰ্থনীতিৰ প্ৰধান বৈশিষ্ট্যসমূহ হৈছে ঃ

- বজাৰ অৰ্থনীতিত অধিকাংশ সামগ্ৰী আৰু সেৱা ব্যক্তিগত মালিকানাধীন আৰু মালিকসকলে আইন অনুসৰি কৰা চুক্তিমৰ্মে এই সম্পদসমূহ ক্ৰয়, বিক্ৰয় অথবা লীজত দিব পাৰে।
- প্ৰতিযোগিতামূলক বজাৰত মালিকসকলে সামগ্ৰী আৰুসেৱাৰ উৎপাদন,ক্ৰয়-বিক্ৰয়ৰ ক্ষেত্ৰত স্বাধীনতা লাভ কৰে।
- আটাইতকৈ কম মূল্যত ডাক লৈও উৎপাদকে ইয়াত সৰ্বাধিক মূল্যত নিজৰ সামগ্ৰী বিক্ৰী কৰিব পাৰে।
- প্ৰতিযোগিতাৰ হেঁচাৰ বাবেই মূল্য কম হোৱাৰ লগতে সমাজৰ ৰাইজে বিচাৰধৰণে

সামগ্রী আৰু সেৱা আদায় কৰিবলৈ সক্ষম হয়।

- সামগ্রী আৰুসেৱা বিক্রীৰ ক্ষেত্রত এখন সুদক্ষ বজাৰৰ ওপৰত এই অৰ্থনীতি নির্ভৰশীল, ক্রেতা আৰু বিক্রেতা উভয়ে যাতে একেধৰণৰ তথ্যলাভ কৰিব পাৰে। এই অৰ্থনীতিয়ে সেই কথা নিশ্চিত কৰে।

৯.৩.৪ মিশ্রিত অৰ্থনীতি

মিশ্রিত অৰ্থনীতি হৈছে বজাৰ, নিয়ন্ত্রিত আৰু পৰম্পৰাগত অৰ্থনীতিৰ সংমিশ্রণ। ইয়াত একেসময়তে ব্যক্তিগত সম্পদক সুৰক্ষা প্রদান কৰাৰ লগতে মুক্ত বজাৰ আৰু যোগান আৰু চাহিদাৰ আইনমানি বজাৰ মূল্য নির্দ্ধাৰণ কৰা হয়। একেসময়তে চৰকাৰে ব্যক্তি আৰু বজাৰক সুৰক্ষা প্রদান কৰে। মিশ্রিত অৰ্থনীতিক দ্বি-অৰ্থনীতি বুলিও কোৱা হয়। মিশ্রিত অৰ্থনীতিৰ কেতবোৰ বৈশিষ্ট্য হৈছে।

- মিশ্রিত অৰ্থনীতিত ৰাজহুৱা আৰু ব্যক্তিগত খণ্ড উভয়ে কার্যনির্বাহক কৰে। ব্যক্তিগত খণ্ডই মুনাফা আদায়ত গুৰুত্ব প্রদান কৰাৰ বিপৰীতে ৰাজহুৱা খণ্ডই মুনাফা আৰু সামাজিক কল্যাণৰ প্রসাৰ উভয়তে গুৰুত্ব প্রদান কৰে।
- চৰকাৰী আৰু ব্যক্তিগত উভয় খণ্ডৰ বিপণনে যুটীয়াভাৱে কামকৰে।
- মিশ্রিত অৰ্থনীতিৰ অধীনত চৰকাৰে ব্যক্তিগত বিপণন ক্ষেত্র আৰু উদ্যোগ নিয়ন্ত্রণৰ ক্ষেত্রত কঠোৰ নিয়ম গ্রহণ কৰে।
- মিশ্রিত অৰ্থনীতিক পৰিকল্পিত অৰ্থনীতি বুলিও জনা যায় কাৰণ ইয়াত সমগ্র অৰ্থনীতি চৰকাৰৰ পৰিকল্পনা অনুসৰি আগবাঢ়ে।
- সামাজিক সুৰক্ষা প্রদানৰ ক্ষেত্রত চৰকাৰে অতিৰিক্ত ব্যৱস্থা গ্রহণ কৰে। আয় আৰু সম্পদৰ বৈষম্য দূৰ কৰাৰ ক্ষেত্রতো চৰকাৰে ব্যৱস্থা লয়।

ভাৰতে মিশ্রিত অৰ্থনীতি অনুসৰণ কৰে। আমাৰ দেশত সমগ্র অৰ্থনৈতিক সংৰচনাৰ কেনেকৈ বিৱর্তন ঘটিছে সেয়া জানিবলৈ আমি কিছু পাছলৈ ঘূৰি চাব লাগিব। এই আলোচনাক দুটা ভাগত বিভক্ত কৰিব পাৰি।

- স্বাধীনতাৰ পূর্বৰ ভাৰতীয় অৰ্থনীতি
- স্বাধীনোত্তৰ কালৰ ভাৰতীয় অৰ্থনীতি

৯.৪ স্বাধীনতাৰ পূর্বৰ ভাৰতীয় অৰ্থনীতি

ব্রিটিশসকল ভাৰতলৈ অহাৰ পূর্বে আমাৰ দেশ সমৃদ্ধিশালী আছিল। গ্রাম্য সম্প্রদায়সমূহ টনকীয়াল আছিল। ভাৰতে কপাঁহ, ৰেচম আৰু কাঠৰ সামগ্রী, মচলা, কাৰিকৰী সামগ্রী, ভাং আদিৰ ৰপ্তানি কৰিছিল। ১৭ আৰু ১৮ শতিকাৰ প্রথমভাগত ইউৰোপ আছিল ভাৰতত উৎপাদিত সাগ্রীৰ অন্যতম প্রদান ক্রেতা। খুব কমেইহে ভাৰতে আন দেশৰ পৰা সামগ্রী আমদানি কৰিছিল, ৰৰং গাওঁসমূহ স্ব-নির্ভৰশীল আছিল আৰু সামগ্রী অথবা নিযুক্তিৰ সন্ধানত খুব কমেইহে ৰাইজ

গাঁৱৰ বাহিৰলৈ যাবলগীয়া হৈছিল। বংশানুক্ৰমিকভাৱে জীৱিকাসমূহ ইটো পুৰুষৰ পৰা সিটো পুৰুষলৈ বাগৰিছিল। এক কথাত সম্প্ৰদায়সমূহৰ মাজত আন্তঃনিৰ্ভৰশীলতাৰ গাঁথনি সৃষ্টি কৰিছিল গাঁৱসমূহে।

ভাৰত যিহেতুকে এখন সম্পদশালী ৰাষ্ট্ৰ আছিল সেয়ে সময় সময়ে বিভিন্ন ৰাষ্ট্ৰই ইয়াত দখল চলোৱা দেখা গৈছিল। মোগল, ডাচ, পৰ্তুগীজ আৰু ব্ৰিটিশসকলে ভাৰতত বিজয় সাব্যস্ত কৰিছিল। আনসকলৰ সৈতে ব্ৰিটিশসকৰ দখলৰ এটা প্ৰধান পাৰ্থক্য হৈছে ব্ৰিটিশে ভাৰতত এক নতুন ৰাজনৈতিক আৰু অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাৰ জন্ম দিছিল। এই ব্যৱস্থাৰ এটাই উদ্দেশ্য আছিল ভাৰতৰ সম্পদসমূহৰ শোষণ কৰি নিজা স্বাৰ্থ পূৰণ কৰা।

ইংলেণ্ডত উদ্যোগিক বিপ্লৱৰ প্ৰাকক্ষণত ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীয়ে ভাৰতত উৎপাদিত সামগ্ৰী, বস্ত্ৰ, মচলা আদি আন ইউৰোপীয় দেশলৈ ৰপ্তানি কৰাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছিল। এই দেশসমূহত ভাৰতৰ সামগ্ৰীৰ আছিল প্ৰভূত চাহিদা। উদ্যোগিক বিপ্লৱে ভাৰতীয় বাণিজ্যৰ সমগ্ৰগতি সলনি কৰিছিল। ব্ৰিটিশ উদ্যোগসমূহ স্থাপন হোৱাৰ পিচতে কেঁচা সামগ্ৰীৰ চাহিদা ক্ৰমাৎ বৃদ্ধি পায়। ভাৰতীয় উৎপাদনকাৰীক ভৰিৱে মোহাৰিবলৈ তেওঁলোকে সকলোধৰণৰ প্ৰচেষ্টা চলাইছিল। ইংলেণ্ডৰ চাহিদা পূৰণ কৰিবলৈ ভাতত বাণিজ্যিক ভিত্তিত কৰা কৃষিক উৎসাহ প্ৰদান কৰা হৈছিল। ইয়াৰ ফলত ভাৰতীয় পৰম্পৰাগত হস্তশিল্পৰ উদ্যোগ বেয়াকৈ ক্ষতিগ্ৰস্ত হৈছিল। কাৰিকৰ আৰু শিল্পীৰ সংখ্যাক্ৰমাৎ বৃদ্ধি পাইছিল। এইসকল লোক কৃষিক্ষেত্ৰলৈ ধাৱমান হোৱাত ভূমিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীলতা ক্ৰমাৎ বাঢ়ি গৈছিল। জনসংখ্যাৰ হেঁচাকে ভূমিৰ খণ্ডিতকৰণ আৰু অগণন ভূ-স্বামীৰ সৃষ্টি হোৱাৰ বাবে জগৰীয়া কৰিব পাৰি। ভূমিৰ ওপৰত অধিকাৰ ক্ৰমাৎ ঢিলা হৈ অহাৰ ফলত ভূমি আধিয়াৰ দিয়া ব্যৱস্থাৰ সৃষ্টি হল আৰু উচ্চ দাম দিব নোৱাৰা এচাম ভূমিহীন শ্ৰমিক শ্ৰেণীয়ে গা কৰি উঠিল।

কৃষিক্ষেত্ৰত স্থিৰতা আনিবলৈ ব্ৰিটিশে ১৭৯৩ চনত ভূমি আইন প্ৰৱৰ্তন কৰে। বংগ আৰু দেশৰ একাংশ পূৱ এলেকাত স্থায়ী সংস্থাপন প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছিল। এই আইন অনুসৰি ভূ-স্বামী অথবা জমিদাৰ সকলক ভূমিৰ সম্পূৰ্ণ গৰাকীত্ব প্ৰদান কৰাহৈছিল। এই সন্মানৰ প্ৰতিদান হিচাপে ভূমিৰ মালিকসকলক কৃষকৰ পৰা কৰ সংগ্ৰহ কৰি দিয়াৰ দায়িত্ব প্ৰদান কৰা হৈছিল। এয়াই আছিল ৰায়তোৱাৰী ব্যৱস্থা। এই ব্যৱস্থাৰ অধীনত প্ৰতিজন কৃষকে মাটিৰ বিনিমত চৰকাৰক কৰ পৰিশোধ কৰিবলগীয়া হৈছিল। মাটিৰ ওপৰত দখল থকা কৃষকক ভূ-স্বামী বুলি গণ্য কৰা হৈছিল আৰু চৰকাৰক কৰ পৰিশোধ কৰি থকা পৰ্যন্ত মাটি বিক্ৰী, হস্তান্তৰ, আধিয়াৰ দিয়াৰ ক্ষেত্ৰত তেওংক সম্পূৰ্ণ কৰ্তৃত্ব প্ৰদান কৰা হৈছিল। জমিদাৰী প্ৰথম আৰু এই ব্যৱস্থাৰ উদ্দেশ্য আছিল একেটাই সেয়া হৈছে চৰকাৰৰ বাবে কৰ সংগ্ৰহ কৰা।ডেনিয়েল আৰু এলিচ থ্নাৰৰ মতে, জমিদাৰী প্ৰথাত ভূ-স্বামীসকলক গাঁও সম্প্ৰদায়ৰ গৰাকীত্ব প্ৰদন কৰাৰ বিপৰীতে ৰায়তোৱাৰী ব্যৱস্থাত পৰিতজন কৃষকৰ বাবে সুকীয়া ব্যৱস্থাৰ প্ৰৱৰ্তন কৰি গ্ৰাম্য ব্যৱস্থাৰ হৃদস্পন্দন ছেদ কৰিছিল।

ভাৰতৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা ৰাজহ কেতিয়াও দেশৰ বাবে বৱহাৰ কৰা হোৱা নাছিল।

ইয়াৰ পৰিৱৰ্তে এই ধন ভাৰতত ব্ৰিটিশ নাগৰিকসকলৰ উদ্যোগিক প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। বাণিজ্য আৰু উদ্যোগত একছেটীয়া অধিকাৰ স্থাপন কৰি ব্ৰিটিশ চৰকাৰে কেৱল নিজৰ মানুহৰ স্বাৰ্থ ৰক্ষাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰিছিল। ইয়াৰোপৰি মুনাফা আৰু স্বাৰ্থ সুৰক্ষাৰ নামত ভাৰতৰ সম্পদ ভাৰতৰ পৰা অহৰহ ওলাই গৈছিল। ১৯৪৭ চনত ভাৰত স্বাধীন হোৱালৈ এই ব্যৱস্থা অব্যাহত থাকে।

৯.৫ স্বাধীনোত্তৰ কালৰ ভাৰতীয় অৰ্থনীতি

স্বাধীনতাৰ সময়ত ভাৰতত এক ক্ষত বিক্ষত অৰ্থনীতি, নিৰক্ষৰতা আৰু দাৰিদ্ৰই বৃহৎ প্ৰত্যাহ্বানৰ সৃষ্টি কৰিছিল। দেশৰ সৰ্বাংগীন বিকাশৰ বাবে সমগ্ৰ অৰ্থনৈতিক সংৰচনাৰ পুনঃগন কৰিবলগীয়া হৈছিল। এই স্বাধীনোত্তৰ অৰ্থনীতিক মূলতঃ তিনি ভাগত ভগাব পাৰি-স্বাধীনতাৰ সময়ৰ পৰা ১৯৯০ চনলৈকে প্ৰথম পৰ্যায়, নতুন অৰ্থনৈতিক আচনিৰ প্ৰৱৰ্তনৰ পৰা দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ আৰম্ভণি হৈছিল আৰু বৰ্তমান আমি উপনীত হৈছো তৃতীয় পৰ্যায়ত যত প্ৰচলিত ব্যৱস্থাৰ সালসলনি ঘটাই নতুন পদ্ধতি গঠন কৰা হৈছে।

- **প্ৰথম পৰ্যায় ঃ**

স্বাধীনতাৰ পিছত ভাৰতৰ নীতি নিৰ্ধাৰকসকলে অৰ্থনৈতিক উন্নয়নৰ বাবে ৰাজ্যসমূহক জৰিত কৰি এক গণতান্ত্ৰিক প্ৰক্ৰিয়া গ্ৰহণ কৰে। সমাজবাদী নীতিৰই অনুপ্ৰেৰণাত ভাৰতত এই আঁচনিসমূহ গ্ৰহণ কৰাহৈছিল। ইয়াৰ ভিতৰত আছিল বিভিন্ন ক্ষেত্ৰসমূহক ৰাজ্যৰ নিয়ন্ত্ৰণলৈ অনা। ইয়াৰ ফলশ্ৰুতিতে দেশৰ স্বাধীনতাৰ প্ৰথম তিনিটা দশকত জনমূৰি আয় গড়ে বাৰ্ষিক ২.৫ শতাংশলৈ বৃদ্ধি পায়। এই অৰ্থনৈতিক সফতাই এক জটিল উদ্যোগিক অৰ্থনীতিৰ ভেঁটি গঢ়াৰ লগতে কৃষিভিত্তিক বিকাশৰ হাৰ আৰু ৰাজ সাহৰ্যযুক্ত জলসিঞ্চনৰ ব্যৱস্থা আৰু ৰাসায়নিক সাৰৰ যোগান নিশ্চিত কৰে।

- **দ্বিতীয় পৰ্যায় ঃ**

১৯৯০ চনৰ পৰা উদাৰীকৰণ আৰু ব্যক্তিগতকৰণৰ নীতি প্ৰৱৰ্তন কৰি আগশাৰীৰ ৰাজনীতিক সকলে দেশত অৰ্থনৈতিক সংস্কাৰৰ বাট মুকলি কৰিছিল। নীতি-নিয়মৰ গণ্ডীৰ পৰা উদ্যোগীসকলক মুক্তকৰি অৰ্থনৈতিক বিকাশ নিশ্চিত কৰিবলৈ এই পদক্ষেপ গ্ৰহণ কৰা হৈছিল।

অনুজ্ঞাপত্ৰৰ ব্যৱস্থা বাতিল কৰা, উৎপাদন আৰু বিনিয়োগৰ নিয়ম শিথিল, ডাঙৰ উদ্যোগৰ বাবে আছুতীয়া সংৰক্ষণ উঠাই লোৱা, পৰোক্ষ আৰু প্ৰত্যক্ষৰ কৰৰ হাৰ এটা পৰ্যায়লৈ হ্ৰাস কৰা আৰু কৰ সংৰচনাৰ আন কেতবোৰ নিয়মৰ পৰিৱৰ্তন আদি আছিল এই আঁচনিৰ অন্যতম উপাদান।

উদ্যোগিক অনুজ্ঞাপত্ৰ প্ৰদানৰ নমনীয় নীতি আৰু এক সৰল প্ৰত্যক্ষ বৈদেশিক বিনিয়োগ ব্যৱস্থাই আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় বিনিয়োগৰাকীৰ পৰা ইতিবাচক সঁহাৰি পাবলৈ লয়। বৈদেশিক বিনিয়োগ বৃদ্ধি, তথ্য প্ৰযুক্তিৰ ব্যৱহাৰ আৰু ঘৰুৱা উপভোক্তাৰ সংখ্যা বৃদ্ধি আদি আছিল ভাৰতীয় অৰ্থনীতিৰ বিকাশৰ অন্যতম প্ৰধান কাৰণ।

- **তৃতীয় পৰ্যায় ঃ**

তৃতীয় পৰ্যায়তো দেশৰ অৰ্থনৈতিক সংস্কাৰ অব্যাহত আছিল। প্ৰশাসনীয় আৰু আইনসংগত সংস্কাৰ, শ্ৰমিকৰ বজাৰ আৰু প্ৰত্যক্ষ বৈদেশিক বিনিয়োগৰ সংস্কাৰ এই পৰ্যায়ৰ অন্যতম পৰিচয়। কেন্দ্ৰ আৰু ৰাজ্য উভয়ে বিকাশৰ বাবে সংঘৱদ্ধভাৱে কাম কৰাৰ প্ৰক্ৰিয়া অব্যাহত ৰাখিছে। প্ৰথম আৰু দ্বিতীয় পৰ্যায়ৰ নিম্নমুখী দৃষ্টিভংগীৰ পৰিৱৰ্তে এই পৰ্যায়ত উৰ্দ্ধমুখী দৃষ্টিভংগী গ্ৰহণ কৰা হৈছিল।

পঞ্চায়তীৰাজ ব্যৱস্থাৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰি একধৰণৰ হস্তক্ষেপমূলক নীতিৰে অৰ্থনৈতিক বিকাশৰ সুফল সাধাৰণ মানুহৰ দুৱাৰডলিলৈ অনাৰ প্ৰয়াস গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। কিষাণ ক্ৰেডিট কাৰ্ড, মাইক্ৰ ক্ৰেডিট কাৰ্ডৰ প্ৰচলন আৰু স্বেচ্ছাসেৱী বিপ্লৱক উৎসাহ প্ৰদানে লাহে লাহে ইতিবাচক ফল দিবলৈ লৈছিল। ইয়াৰ পিছত দক্ষতা বিকাশৰ বাবে কুটিৰ উদ্যোগ, ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগ, ক্ষুদ্ৰ উদ্যোগী, কা�ৰিকৰ আদিক উৎসাহ দিবলৈ লোৱা হয়। তেওঁলোকক বিত্তীয় প্ৰশিক্ষণ প্ৰদান কৰি বেংকিঙৰ অভ্যাস গঢ় দিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছিল। সংস্থাগত পৰিচালন তন্ত্ৰৰ মাধ্যমেৰে সংস্থাপনৰ অধিক সুবিধা সৃষ্টি কৰা হয়।

৯.৬ নতুন অৰ্থনৈতিক আঁচনি

আমি দেখা পাইছিলো যে দ্বিতীয় পৰ্যায়ত প্ৰৱৰ্তনহোৱা নতুন অৰ্থনৈতিক আঁচনিয়ে ১৯৯০ চনৰ পৰা অৰ্থনৈতিক সংস্কাৰৰ ভেঁটি মজবুত কৰিছিল। এই আলোচনাক তলত দিয়া ধৰণে বুজিব পাৰি।

৯.৬.১ উদাৰীকৰণ

অৰ্থনৈতিক উদাৰীকৰণে ব্যক্তিগত খণ্ডৰ দায়িতত্ব আৰু ভূমিকা বৃদ্ধি কৰাৰ লগতে অৰ্থনৈতিকলেনদেনত চৰকাৰী নিয়ন্ত্ৰণ কমাই অনা হৈছিল। ইয়াৰ দ্বাৰা বাট মুকলিকৰা হৈছিল এক দ্ৰুত অৰ্থনৈতিক বিকাশৰ।

উদাৰীকৰণৰ প্ৰচলনৰ ফলত প্ৰেক্ষাপটলৈ অহা দীৰ্ঘকালীন সংস্কাৰসমূহ হৈছে-

- **উদ্যোগিত ক্ষেত্ৰক আইনৰ গণ্ডিলৈ অনাঃ** উদ্যোগিক অনুজ্ঞাপত্ৰ প্ৰদানৰ প্ৰক্ৰিয়া প্ৰৱৰ্তন কৰা হৈছিল যাৰ জৰিয়তে ব্যৱসায়িক ফাৰ্ম প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ উদ্যোগী সকলে চৰকাৰৰ অনুমতিলাভ কৰে। ইয়াৰ লগতেতেওঁলোকে ইয়াৰ উৎপাদন আৰু পৰিচলানাৰ দিশত সিদ্ধান্ত লোৱাৰ কৰ্তৃত্ব আদায় কৰে।
- **বিত্তীয় ক্ষেত্ৰৰ সংস্কাৰ ঃ** আমি জানো যে ভাৰতৰ বিত্তীয় ক্ষেত্ৰ পৰিচালনা কৰাৰ ক্ষমতা ৰিজাৰ্ভ বেংক অব ইণ্ডিয়াৰ আৰবিআইয়ে অৰ্থনীতিলৈ ধনৰ আগমনো নিয়ন্ত্ৰণ কৰে। এই আঁচনিৰ দ্বাৰা আৰ বি আইৰ ক্ষমতা হ্ৰাস কৰি আৰবিআইৰ সৈতে আলোচনা নকৰাকৈ বিত্তীয় ক্ষেত্ৰকক নিজা সিদ্ধান্ত লোৱাৰ সুবিধা প্ৰদান কৰা হয়।
- **কৰ সংস্কাৰ ঃ** প্ৰত্যক্ষ কৰ যেনে কৰ্পৰেচন কৰ আদিৰ উচ্চ হাৰ লাহে লাহে হ্ৰাস কৰা

হৈছিল। কৰ ব্যৱস্থাৰ সৰলীকৰণ কৰা হৈছিল কৰদাতা সকলক সকাহ প্ৰদান কৰা হৈছিল।

- **বৈদেশিক বিনিময়ৰ সংস্কাৰ ঃ** বিদেশী মুদ্ৰাৰ তুলনাত ভাৰতীয় মুদ্ৰাৰ মূলয হ্ৰাস হৈছিল আৰু ইয়াৰ ফলত ভাৰতলৈ বিদেশী ধনৰ আগমন ঘটিবলৈ ধৰে।
- **বাণিজ্য আৰু বিনিয়োগ আঁচনিৰ সংস্কাৰ ঃ** ইয়াৰ লক্ষ্য আছিল স্থানীয় উদ্যোগৰ বিকাশৰ বাবে আধুনিক প্ৰযুক্তিৰ অধিক ব্যৱহাৰ। ৰপ্তানিৰ দিশত গুণগত বাধা নিষেধ আৰোপ আৰু আমদানিৰ শুল্ক বাতিল কৰি আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় বজাৰত ভাৰতৰ প্ৰতিযোগিতামূলক স্থান সুনিশ্চিত কৰাৰ প্ৰয়াস কৰাহৈছিল।

৯.৬.১.১ ক ভাৰতত উদাৰীকৰণ

১৯৮০ ৰ সময়ছোৱাত চৰকাৰৰ আয়ৰ তুলনাত ব্যয়ৰ পৰিমাণ বাঢ়িবলৈ লয়। ইয়াৰ কাৰণ আছিল অৰ্থনীতিৰ পৰিচালনাৰ অদক্ষতা। লাহে লাহে এই তফা বহুত বেছি হবলৈ লয় যাৰ পৰিপ্ৰেক্ষিতত চৰকাৰে দেশৰ ভিতৰৰ বেংক, বিভিন্ন ব্যক্তিৰ লগতে বিদেশী বিত্তীয় প্ৰতিষ্ঠানৰ পৰাও ধন ধাৰলৈ লবলৈ লয়। এটা সময়ৰ পিছত দেশৰ নিত্য প্ৰয়োজনীয় সামগ্ৰীৰ মূল্য হোৱাহোৱে বাঢ়িবলৈ লোৱাত এই ধাৰৰ বোজা অত্যধিক হৈ পৰে। আশীৰ দশকৰ শেষৰফালে আমদানি আৰু ৰপ্তানিৰ মাজৰ তফা ইমানেই বাঢ়ি যায় যে ৰাজ ভৰালত থকা সীমিত বিদেশী মুদ্ৰাৰে আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় ধাৰ মৰাটো অসম্ভৱ হৈ পৰে।

এই বিত্তীয় সংকটৰ পৰা পৰিত্ৰাণ পাবলৈ ভাৰতে বিশ্ব বেংক আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় মনিটাৰী ফাণ্ডৰ পৰা সহায় ভিক্ষা কৰাত ৭ বিলিয়ন ডলাৰৰ এক ঋণলাভ কৰে। এই ঋণ প্ৰদানটোৰ চৰ্ত আছিল যে ভাৰতে নিজৰ অৰ্থনীতিৰ দুৱাৰ উন্মুক্ত কৰি দিব, ব্যক্তিগত খণ্ডৰ ওপৰত বাধা নিষেধ শিথিল কৰিব আৰু বিশ্বৰ আন দেশসমূহৰ সৈতে বাণিজ্যৰ ক্ষেত্ৰত থকা নিষেধাজ্ঞা উঠাই লব। বিশ্ব বেংক আৰু আই এম এফে আৰোপ কৰা এই চৰ্ত ভাৰতে মানি লয় আৰু নতুন অৰ্থনৈতিক আঁচনি ঘোষণা কৰে। এই আঁচনিৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল অৰ্থনীতিৰ ভিতৰত এক প্ৰতিযোগিতামূলক পৰিৱেশ গঢ়ি তোলা আৰু ব্যক্তিগত ফাৰ্মৰ বাবে জটিলতা নোহোৱা কৰা।

নতুন অৰ্থনৈতিক আঁচনিক প্ৰধনকৈ দুটা ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি ঃ

- **স্থিৰতাৰ ব্যৱস্থাঃ** এই সমূহ আছিল ৰাজ ভৰালত পৰ্যাপ্ত পৰিমাণে বিদেশী মুদ্ৰাৰ জমা ৰাখিবলৈআৰু মূল্যবৃদ্ধি নিয়ন্ত্ৰণ কৰিবলৈ গ্ৰহণ কৰা হ্ৰস্বকালীন পদ্ধতি।
- **সংৰচনাত্মক ব্যৱস্থা ঃ** এইসমূহ আছিল দীৰ্ঘকালীন ব্যৱস্থা আৰুইয়াৰ উদ্দেশ্য আছিল ভাৰতীয়অৰ্থনীতিক পুনৰুদ্ধাৰ কৰা। এই ব্যৱস্থাসমূহক উদাৰীকৰণ, ব্যক্তিগতকৰণ আৰু গোলকীকৰণ আদি ভাগত ভগাব পাৰি।

৯.৬.২ গোলকীকৰণ

সহজ ভাষাত, গোলকীকৰণ হলে বিশ্বজুৰি স্বতস্ফূৰ্ত আৰু সংঘৱদ্ধভাৱে সামগ্ৰী, সেৱা আৰু মানুহৰ মুক্ত গতিবিধি।

IMF ৰ মতে, গোলকীকৰণ হৈছে প্ৰযুক্তিৰ বিস্তৃত ব্যৱহাৰৰ দ্বাৰা সীমাৰ দুয়োপাৰে সামগ্ৰী,সেৱা আৰু আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় পুঁজিৰ ধনৰ আগমনৰ মাধ্যমেৰে বিশ্বজুৰি দেশসমূহৰ মাজতসৃষ্টি হোৱা বৰ্ধিত অৰ্থনৈতিক আন্তঃনিৰ্ভৰশীলতা।

গোলকীকৰণ মানে ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ অৰ্থনীতিৰ একীকৰণ হলেও ইয়াৰ প্ৰকৃত উদ্দেশ্য হৈছে বৃহৎ পৰিসৰত দেশ সমূহৰ মাজত আন্তঃনিৰ্ভৰশীলতা আৰু সংহতিৰ বৃদ্ধি। ইয়াৰ দ্বাৰা অৰ্থনৈতিক, সামাজিক আৰু ভৌগলিক সীমা অতিক্ৰম কৰি নেটৱৰ্ক আৰু কাৰ্যপ্ৰণালী গঢ়ি উঠে।

- **গোলকীকৰণৰ মূল সফলতা ঃ**
  - **আউটচৰ্ছিং ঃ** গোলকীকৰণ অন্যতম প্ৰধান ফলাফল হৈছে আউটচৰ্ছিং। আউটচৰ্ছিং মানে হৈছে উন্নত দেশসমূহে কম মুজৰিৰ ব্যৱস্থা থকা উন্নয়ণশীল দেশসমূহৰপৰা আইনী পৰামৰ্শ, কম্পিউটাৰ সেৱা, টেলি-মাৰ্কেটিং, এডভাৰটাইজমেণ্ট, সুৰক্ষা আদি গ্ৰহণ কৰা কাৰ্য। ইয়াৰ একতেনেই সাধাৰণ উদাহৰণ হৈছে কণ্ঠ জৰিত ব্যৱসায় বা দেশৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত থকা কল চেণ্টাৰসমূহ।
  - **ব্যৱসায় সম্প্ৰসাৰণ ঃ** গোলকীকৰণ ফলত বিভিন্ন ভাৰতীয় কোম্পনীয়ে নিজৰ ব্যৱসায় আন দেশলৈ সম্প্ৰসাৰিত কৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে অদএনিজিছি বিদেশ কাৰ্যায়সমূহ বৰ্তমান ভিয়েটনাম, ৰাছিয়া,কলম্বিয়া, ভেনেজুৱেলা, নিউজিলেণ্ড আদি ১৭ খন দেশত বিস্তৃত হৈ আছে। টাটা ষ্টীল বৰ্তমান২৬ খন দেশত পৰিচালনক্ষম। ইয়াৰ জৰিয়তে দেশৰ অৰ্থনীতিলৈ বৃহৎ পৰিমাণৰ বিদেশী মুদ্রা আহিছে।

৯.৬.৩ ব্যক্তিগতকৰণ

ৰাজহুৱা ক্ষেত্ৰৰ বৱসায়ৰ মালিকীস্বত্ব আৰু পৰিচালনাৰ দিশত ব্যক্তিগত ক্ষেত্ৰৰ অন্তৰ্ভুক্তিকে ব্যক্তিগতকৰণ প্ৰক্ৰিয়া আখ্যা দিব পাৰি। ব্যৱসায়, এণ্টাৰপ্ৰাইজ, এজেন্সী, ৰাজহুৱা সম্পত্তি আৰু সেৱাৰমালিকীস্বত্ব ৰাজহৱা ক্ষেত্ৰৰ পৰা ব্যক্তিগত ক্ষেত্ৰলৈ হস্তান্তৰকে ব্যক্তিগতকৰণ বুলি কব পৰাযায়। ভাৰতত ১৯৮০ ৰ দশকলৈকে ৰাজহৱা ক্ষেত্ৰৰ অন্যতম প্ৰত্যাহ্বান আছিল অদক্ষতা আৰু প্ৰতিযোগিতাৰ অভাৱ। ১৯৯১ চনত প্ৰৱৰ্তনকৰা নতুন অৰ্থনৈতিক আঁচনিৰ অধীনত গ্ৰহণ কৰা কেইবাটাও গুৰুত্বপূৰ্ণ ব্যৱস্থাৰ অন্যতম আছিল লোকচানৰ বলি হোৱা উদ্যোগিক গোট বিক্ৰী কৰি ক্ষতিপূৰণ আহৰণ কৰা। ব্যক্তিগতকৰণৰ সুবিধা আৰু অসুবিধাসমূহ তলত বাখ্যা কৰা হল।

➢ **ব্যক্তিগতকৰণৰ প্ৰধান সুবিধাসমূহ -**

- **ৰাজনৈতিক হতক্ষেপৰ অভাৱঃ**নেতিবাচক প্ৰচাৰৰ আশংকাতে অদক্ষ কৰ্মচাৰীক কামৰ পৰা উলিয়াই দিয়াত চৰকাৰী ক্ষেত্ৰত বাধা নিষেধ থাকে। কিন্তু ব্যক্তিগত ক্ষেত্ৰত দক্ষ কৰ্মচাৰী নিয়োগকৰাত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰাৰ লগতে অদক্ষ কৰ্মচাৰীক চাকৰিৰ পৰা উলিয়াই দিয়াতো কুণ্ঠাবোধ কৰা নহয়।
- **দক্ষতাৰ উন্নতি ঃ** ব্যক্তিগতকোম্পানীৰ এটাই লক্ষ্য থাকে, মুনুফা আদায় এনে কোম্পানীসমূহে বিভিন্ন লক্ষ্য আৰু বোনাচৰ আশা দেখুৱাই কৰ্মচাৰীৰ প্ৰয়াস বৃদ্ধি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে আৰু ইয়াৰ দ্বাৰা সামগ্ৰিকভাৱে কোম্পানীটোৰ উৎপাদন বৃদ্ধি হয়।
- **অংশীদাৰ ঃ** অংশীদাৰসকলৰ পৰা ভাল প্ৰদৰ্শনৰ বাবে ব্যক্তিগত কোম্পানীসমূহে অহৰহ হেঁচা পাই থাকে। বিনিয়োগ উঠাই লোৱাৰ আশংকাৰ বাবে দক্ষতাৰ ক্ষেত্ৰত কোম্পানীয়ে আপোচ নকৰে।
- **প্ৰতিযোগিতাৰ বৃদ্ধি ঃ** যেতিয়া ৰাষ্ট্ৰৰ একচ্ছত্ৰী দখল নোহোৱা হয় সমগ্ৰব্যৱস্থাত অধিক প্ৰতিষ্ঠানৰ প্ৰৱেশ ঘটে আৰু প্ৰতিযোগিতামূলক ভাৱ বৃদ্ধি হয়। ব্যক্তিগত ফাৰ্মসমূহৰ মাজত বৃদ্ধি পোৱা প্ৰতিযোগিতাৰ বাবেই প্ৰদৰ্শন অহৰহ উন্নত হৈ থকাৰ লগতে দক্ষতাও তীক্ষ্ণ হয়।

➢ **ব্যক্তিগতকৰণৰ প্ৰধান অসুবিধাসমূহ -**

- ব্যক্তিগত কোম্পানীৰ উদ্দেশ্য হৈছে মুনাফা আদায়। চৰকাৰী প্ৰতিষ্ঠানৰ সামাজিক পুঁজি বৃদ্ধিকৰাৰ লক্ষ্যৰ ই সম্পূৰ্ণ বিপৰীত। বক্তিগত কোম্পানীয়ে সামাজিক কামকাজত গুৰুত্ব নিদিয়াত সামাজিক কল্যাণৰ পুঁজি হ্ৰাস পোৱাটো নিশ্চিত।
- ব্যক্তিগতকৰণে কৰ্মচাৰীক প্ৰভাৱান্বিত কৰে কাৰণ ইয়াত দক্ষতাৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হয় আৰু এই কাৰ্যই কৰ্মচাৰীৰ ওপৰত তীব্ৰ চাপ পেলায়। অন্তিম সময়সীমা আৰু লক্ষ্য পূৰণৰ বাটত কৰ্মচাৰীয়ে যথেষ্ট জটিলতাৰ সন্মুখীন হয়। ৰাজহুৱা ক্ষেত্ৰত দীৰ্ঘসময় ধৰি কাম কৰা কৰ্মচাৰীয়ে এই নতুন ব্যৱস্থাত কাম কৰিবলৈ তীব্ৰ অসুবিধাৰ সন্মুখীন হোৱাটো নিশ্চিত।
- ব্যক্তিগতকৰণে ব্যক্তিগত এচচ্ছত্ৰী প্ৰভাৱৰ দ্বাৰা ক্ষমতা কেন্দ্ৰীভূত কৰিব পাৰে। ইয়াৰ বাবে চৰকাৰেসময়েসময়ে সকলো দিশ চালিজাৰি চোৱাটো প্ৰয়োজনীয়।

অগ্ৰগতিৰ নিৰীক্ষণ ঃ

প্ৰশ্ন ১ ঃ বিশ্বত প্ৰচলিত প্ৰধান অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থাসমূহ কি কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন ২ ঃ উদ্যোগিক বিপ্লৱ পূৰ্বে ইষ্ট ইণ্ডিয়া কোম্পানীৰ প্ৰধান লক্ষ্যসমূহ কি কি আছিল?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৩ ঃ স্বাধীন ভাৰতৰ প্ৰধানমন্ত্ৰী হোৱাৰ পিছত নেহৰুৱে গ্ৰহণ কৰা প্ৰথম আঁচনি কি আছিল?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৪ ঃ ভাৰতত কেতিয়া উদাৰীকৰণ আৰম্ভ হৈছিল?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৫ ঃ গোলকীকৰণৰ উদাহৰণ দিয়া।

.....

.....

৯.৭ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- অৰ্থনীতি হৈছে সংস্থা আৰু সংগঠনৰ এনেএক ব্যৱস্থা যিয়ে সমাজত সামগ্ৰীআৰু সেৱাৰুৎপাদন আৰু বিতৰণৰ ক্ষেত্ৰত হয় সহায় কৰে অথবা এক ভূমিকা লয়।
- বিশ্বত সাধাৰণতে চাৰিধৰণৰ অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা আছে। এইকেইটা হৈছে ক) পৰম্পৰাগত অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা, খ) নিয়ন্ত্ৰিত অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা, গ) বজাৰ অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা আৰু গ) মিশ্ৰিত অৰ্থনৈতিক ব্যৱস্থা।
- পৰম্পৰাগত অৰ্থনীতি হৈছে ৰীতি, ইতিহাস আৰু সময়সাপেক্ষে বিশ্বাসৰ ওপৰত আধাৰিতএক ব্যৱস্থা। সকলো অৰ্থনৈতিক সিদ্ধান্ত কেন্দ্ৰই গ্ৰহণ কৰে সেই অৰ্থনীতিকে নিয়ন্ত্ৰিত অৰ্থনীতি বুলি কোৱা হয়।
- বজাৰ অৰ্থনীতিক মুক্ত বিপণনন অৰ্থনীতি বুলিও কব পাৰি। ব্যক্তি আৰু ব্যৱসায়ৰ আন্তঃসম্পৰ্কৰ ওপৰতআধাৰিত উপভোক্তাৰ প্ৰয়োজনীয়তা আৰু চাহিদাই এই অৰ্থনীতি নিয়ন্ত্ৰণ কৰে।
- মিশ্ৰিত অৰ্থনীতি হৈছে বজাৰ, নিয়ন্ত্ৰিত আৰু পৰম্পৰাগত অৰ্থনীতিৰ সংমিশ্ৰন। ইয়াত একেসময়তে ব্যক্তিগত সম্পদক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰাৰ গতে মুক্তবজাৰ আৰু যোগান আৰু চাহিদাৰ আইন মানি বজাৰ মূল্য নিৰ্দাৰণ কৰা হয়। একেসময়তে চৰকাৰে ব্যক্তি আৰু বজাৰক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰে।
- ব্ৰিটিশসকলে ভাৰতলৈ অহাৰ পূৰ্বে আমাৰ দেশ সমৃদ্ধিশালী আছিল। গ্ৰাম্য সম্প্ৰদায়সমূহ টনকীয়াল আছিল। ভাৰতে কপাঁহ, ৰেচম আৰু কাঠৰ সামগ্ৰী, মচলা, কাৰিকৰী সামগ্ৰী, ভাং আদিৰ ৰপ্তানি কৰিছিল।